

ARXIU HISTÒRIC
MUNICIPAL
REUS

INFORMATIU

ARXIU

07/TARDOR 2003

Editorial

Xavier Filella Fargas

Tinent d'alcalde de Cultura
de l'Ajuntament de Reus

L'Arxiu Municipal és un servei obert a la ciutadania i una eina de gestió municipal. Si bé la paraula arxiu té, com a mínim, dos significats —un que designa el contingut i un altre el contenidor— ens interessa, en el nostre cas, definir l'accepció d'arxiu com a servei municipal i aquest serà, sense cap mena de dubte, el camí a seguir en la concreció del nou Arxiu de Reus. Una tasca per la qual ja s'ha començat a treballar a l'hora d'establir les bases d'aquest nou servei.

El Servei d'Arxiu és, del conjunt de serveis municipals, l'òrgan especialitzat en la gestió i el tractament de la documentació municipal, és a dir, el servei que dóna les pautes per organitzar-la des del moment en què es genera. A aquesta funció, cal afegir-hi la de fer accessibles als ciutadans i ciutadanes en general i als estudiosos els fons documentals que custodia mitjançant els instruments de descripció necessaris (inventaris, catàlegs, índexs); i també la de vetllar per la salvaguarda del patrimoni documental del municipi i per la seva divulgació. Per això, actua tant en l'àmbit de la gestió administrativa com en el de l'actuació cultural.

Així doncs, l'Arxiu té una doble funció dins de l'Administració municipal; d'una banda, la d'ajudar a una eficàcia i un funcionament millors tot oferint les directrius per a una correcta organització documental i, de l'altra, esdevé un servei de dinamització cultural a l'hora de promoure la difusió i el coneixement de la història de la nostra ciutat, dels nostres fons, de les nostres col·leccions. És, precisament, en aquest segon apartat, on cal incloure les línies ja encetades des de l'Arxiu amb el recent treball de l'inventari del fons personal de Cels Gomis i Mestre (Reus, 1841 - Barcelona, 1915), segons el qual es durà a terme el cicle de conferències "Cultura popular, catalanisme i moviments socials", tot un homenatge a un fill notable de la ciutat, reivindicant el seu pensament en la cruïlla entre el catalanisme popular i l'emancipació social.

La política cultural ha de ser una política de proximitat. Una política que partint d'unes estratègies de difusió que relacioni l'oferta cultural i artística i la població, posi a l'abast de tothom els seus serveis aproximant la cultura a tota la ciutadania. Els serveis de l'Arxiu són molts i és important conèixer-los per aprendre a valorar el nostre patrimoni.

Edita: Regidoria de Cultura. Arxiu Municipal, Reus
Director: Ezequiel Gort

AHMR: Plaça del Castell 3A • REUS
AGA: Rafael de Casanoves, 6 • REUS
Tel. 977 774 760 • Fax 977 775 505

Foto portada: Dibuix d'un vaixell en l'interior de la coberta d'un llibre. Segle XVIII (AHMR).

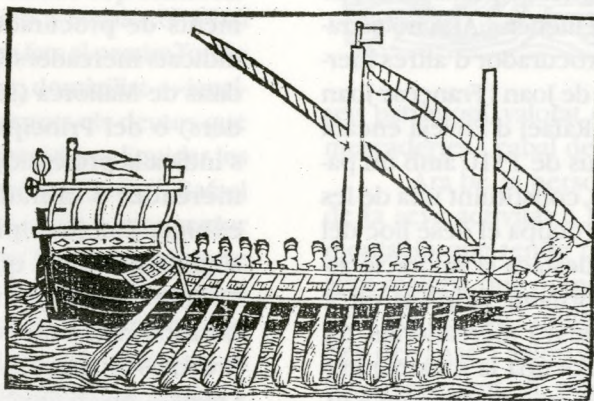
DL: T-1442-97
Imprimeix: Arts Gràfiques l'Estel - Reus

Mercaders reusencs documentats a Mallorca

(des de mitjan s. XV fins a principis del XVI)

Jordi Morelló Baget

Com se sap, les relacions comercials entre el Principat i les Illes foren molt intenses al llarg de tota la baixa edat mitjana, i potser encara més en el període final de l'Edat Mitjana. Pel vessant català, aquest comerç no sols era participat per mercaders barcelonins, sinó també per catalans d'altres localitats, fet que és avalat documentalment a través dels diferents estudis realitzats sobre el comerç a Mallorca.¹ Entre aquestes localitats també s'hi ha de comptar Reus. Ja el 1416, es té notícia d'un mercader reusenc (Gabriel Clergue) com a soci d'una companyia constituïda amb un altre mercader mallorquí.² Així mateix, hi ha constància de mallorquins associant-se per dur a terme negocis mercantils a l'àmbit tarragoní: del 1456 és la creació d'una companyia mercantil a les Illes per tal d'anar a comerciar a Tarragona, Reus i per tot el Camp, segons l'indicat al document de referència.³ Per als mercaders reusencs, ja feia temps que Salou era el punt d'embarcament i desembarcament de mercaderies, però hauria estat en el trànsit a la modernitat quan aquest tràfec va agafar més embranzida, a desgrat del recel mostrat pels tarragonins i del conflicte que acabà esclatant a les acaballes del segle XV entre les dues localitats.⁴ Podem fer avinent com, a propòsit de la sentència promulgada el 1482 sobre el dret de trànsit per Mascalvó, en el camí que es dirigia des de Reus a Salou, els dirigents locals afirmaven que la "negociació e co-

merç que [la vila] té ab lo port de Salou és de molt hùtil perquè en dita vila habiten gens e persones molt mercantívoles". El període considerat aquí es correspon amb una època de gran dinamisme de la classe mercantil reusenca. Les Balears, i més concretament Mallorca, estaven en el punt de mira dels mercaders reusencs i de les seves expectatives de negoci. Al llarg del segle XV, la participació dels mercaders reusencs en el comerç insular no hauria anat sinó en augment. De fet, Salou figura (segona meitat del segle XV) com un dels ports catalans, després de Barcelona, que tenia

més contactes comercials amb Mallorca. Segons les dades subministrades per O. Vaquer, constitueix el destí de 30 viatges (Barcelona els duplicava amb escreix: 73), però una mica més dels que registra Tarragona (23). En l'actual avinentesa, ens interessarem per conèixer alguns dels mercaders reusencs (i altres no mercaders) que actuaren a Mallorca i els negocis o activitats que hi re-

alitzaren durant l'època sobre indicada. Alguns, com veurem, fins i tot van arribar a establir-s'hi.

Aquest article es basa en bona part en informacions extretes dels protocols notariais conservats a l'Arxiu del Regne de Mallorca (ens cal fer públic el nostre agraïment a la Dra. Maria Barceló, que generosament ens subministrà la major part de referències documentals). Disposem d'una trentena d'assentaments notariais, en els quals es veu intervenir algun reusenc, per a un període d'una setantena d'anys (1449-1519). Tot i que no es tracta d'un cabal documental quantiós (una recerca més exhaustiva sobre el ric fons arxivístic custodiat a l'esmentat arxiu podria aportar encara més informació), ara per ara és suficient per copsar l'activitat d'una sèrie de reusencs en un període clau del seu ascens en el marc local. A nivell formal, recollim diversos tipus de contractes, sobretot nomenaments de procuradors, seguit d'altres modalitats contractuals, algunes força interessants.

Una part dels reusencs són identificats com a mercaders (o sigui, almenys 8 de les 18 o més persones referenciades): aquest és el cas de Rafael Enveja, Arnau Mor, Francesc Gebellí, Llorenç Forès, Joan

1. Vegeu O. VAQUER, "El comerç entre Catalunya i Mallorca als inicis de l'Edat Moderna", *Pedralbes*, 18 (1998), pp. 39-55; id., *El comerç marítim de Mallorca 1448-1531*, Palma de Mallorca, 2001.

2. De nom Simó Cornei; cf. E. GORT, *Població i societat a Reus en el segle XV*, Reus, 1980, p. 40, extret de Cl. CARRÈRE, *Barcelona 1380-1462. Un centre econòmic en època de crisi*, I, Barcelona, 1977, p. 172.

3. Capítols transcrits per O. Vaquer, "Comerç i capital mercantil a Mallorca (1448-1480)", dins *La Mediterrània: antropologia i història. VII Jornades d'Estudis Històrics Locals*, Palma de Mallorca, 1990, pp. 161-72.

4. Vegeu A. JORDÀ/J.M. PUJALS, *Les lluites pel port de Salou. Un enfrontament singular entre el progrés econòmic i els drets senyoriais*, Tarragona, 1983.

Carnicer, Simó d'Enveja, Joan Ferrer, Rafael d'Enveja (bis)⁵ i Francesc Joan Carnicer. D'alguns dels esmentats es diu que eren residents a Mallorca: aquest és el cas de Llorenç Forès, mercader oriünd de Reus (com a resident consta el juny de 1456, així com a l'octubre de 1468), o també de Joan Carnicer (1472; 1479), Gabriel Enveja (1486) i Simó d'Enveja (1489). També estaria en la mateixa situació Miquel Solanes (1511), dedicat —com els sobre indicats— a l'activitat mercantil. Podem afegir-hi Gabriel Ferrer, mercader reusenc habitador a Mallorca, que figura com a part creditora en un debitori subscrit amb un tender mallorquí.⁶ Això no obstant, es tractaria d'establiments temporals (com diu Vaquer, la majoria de mercaders estaven uns anys a l'illa per tornar després a la seva ciutat d'origen): l'estada a Mallorca els permetria gestionar millor els seus negocis que si anaven i venien contínuament. Això queda ben expressat en el cas de Gabriel Enveja, que, tot i ser de Reus, residia "mercantiliter" a la ciutat de Mallorca. Un cas diferent seria Rafael d'Enveja, el qual s'establí a l'illa de forma ja permanent per raó del seu matrimoni amb una illenca.⁷ Així no estranya trobar l'esmentat fent de procurador d'altres mercaders reusencs, concretament de Joan i Francesc Joan Carnicer (1517; 1519). Aquest Rafael d'Enveja encara surt inscrit a les estimes de Reus de 1510 amb un patrimoni valorat en 1.142 lliures, constituint una de les persones més riques de la vila (ocupa el desè lloc del rànquing): entre els seus béns destaca la valoració assignada al seu estoc agrícola (forment, farina, vi, oli "e tot gra"), capital (diners i deutes) i mercaderies, tot preuat per 500 lliures. El 1512 ocupà la màxima magistratura municipal de Reus en ser escollit com a jurat, encara que no ens consta que hagués exercit cap altre càrrec. Un cop establert a Mallorca, se'l troba actuant com a procurador econòmic del convent de monges jerònimes (entre 1525-29), com a cobrador de les rendes i censals de la dita comunitat religiosa.⁸ Però no és l'únic reusenc establert a les illes: podem anotar el cas de Nicolau Mieres, de professió blanquer, emigrat a Mallorca el 1513.⁹ O el cas dels Lanada (o

Llevada): el 1508 consta el casament efectuat a Mallorca per Joan Lanada, mercader de Reus, amb una castellana (de Toledo); per la seva banda, Pau Llevada consta com a resident a Mallorca el 1514, si bé apareix inscrit en les posteriors estimes de Reus de 1520 i 1532. Fins i tot hi ha alguns reusencs que van anar a Mallorca a aprendre un ofici. Del 1514 és el contracte fet pel fill homònim de Jaume Alguer de Reus (tenia 17 anys) per col·locar-se com a mosso d'un pare mallorquí durant 4 anys; no seria per quedar-s'hi, ja que a les estimes de Reus de 1541 s'hi registra precisament un Jaume Alguer, pare. Finalment, també hi ha constància documental del casament d'un altre reusenc (Gabriel Marc) amb una eivissenca (Caterina Colomar) el 1535. Tots aquests reusencs formarien part de les més de cent persones registrades a Mallorca procedents de Catalunya en el decurs de la primera meitat del segle XVI (de nou, segons les dades proporcionades per O. Vaquer).¹⁰

Com hem dit, una gran part dels contractes notariais que tenim registrats es refereixen a nomenaments de procuradors realitzats per part dels sobre indicats mercaders. Tals procuradors podien ser ciutadans de Mallorca (sovint també es tractava de mercaders) o del Principat. Bartomeu Gebellí, del qual no s'indica la professió, nomenà procurador Vicenç Joan, mercader i ciutadà de Mallorca, "ad petendum, exhigendum, recipiendum et habendum omnes et singule peccunie quantitates que michi debeantur..." (1449);¹¹ semblantment, Rafael Enveja constituí procurador Jaume Montserrat, mercader barceloní, per rebre totes les quantitats de diners —i també mercaderies i béns— que li fossin deguts a Mallorca (1453);¹² gairebé 1 any després, adjuntava al dit procurador una altra persona, Rafael Rosselló, mercader de Mallorca (1454).¹³ En alguns casos, tals diners havien de ser rebuts de la taula de canvi, institució que feia d'intermediària en els fluxes del capital mercantil. El motiu de les dites procures no sempre era ben bé el mateix. Així, algun cop s'hi barregen afers judicials: el 1455 el reusenc Arnau Mor nomenà procurador seu Llorenç Montblanc, boter, ciutadà mallorquí, perquè el defensés de la lleuda i d'altres drets dels quals els habitants de Reus n'eren eximits.¹⁴ El llistat de procures no s'aca-

5. Aquest altre Rafael d'Enveja ens apareix prou distanciat cronològicament de l'anterior com per poder ser identificat amb la mateixa persona.

6. La referència és a O. VAQUER, "El comerç entre Catalunya i Mallorca cit.", p. 47, també extreta de la documentació notarial.

7. Encara apareix registrat a Reus en el fogotjament del 1515, el mateix any en què figura en una procura feta a favor del seu sogre, el notari Francesc Carbonell; ARM, P, B-132, fol. 59v.

8. VEGETU M. BARCELÓ, "Alguns aspectes econòmics del monestir de Santa Elisabet en els seus inicis", *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana*, 52 (1996), pp. 209-26.

9. Cf. O. VAQUER, "Immigrants a Mallorca a la segona meitat del segle XV", *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana*, 51 (1995), pp. 125-40. Això no obstant, estaria de trànsit per tal com aquesta persona, de professió assaonador, figura tant a les estimes reusenques de 1510 com de 1520.

10. Dades extretes del treball d'O. VAQUER, "Immigrants a Mallorca 1500-1550", *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana*, 54 (1998), pp. 105-40. No consta, d'altra banda, cap reusenc com a beneficiari de les franquesses atorgades pel municipi mallorquí als nouvinguts, almenys pel que fa al període cobert en aquest altre treball d'O. Vaquer, "Immigrants a Mallorca a la segona meitat del segle XV", *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana*, 55 (1999), pp. 353-62.

11. ARM, P, P-274, fol. 28v.

12. ARM, P, C-128, fol. 64r.

13. ARM, P, C-126, fol. 98r.

14. ARM, P, C-122, fol. 95v. Ja el 1444, Reus i altres viles

ba aquí: Francesc Gebellí en relació a Bartomeu Canet, blanquer, ciutadà de Mallorca (1466);¹⁵ Joan Carnicer en relació a la mateixa persona (1472)¹⁶ i més tard a favor de Miquel Aguiló, mercader de Mallorca (1479), especificant en aquest cas que havia de percebre censos i pensions. Prèviament a aquesta procura, consta la venda d'un censal a favor del dit Carnicer realitzada per Martí Canet, mercader mallorquí, per tal de saldar un deute entre ambdós (120 lliures) per raó de diverses mercaderies o robes. A compte d'aquest deute, el dit Canet li traspassà la part d'un censal que rebia d'Antoni Duran i la seva parentela. A través d'aquella procura, en Carnicer comanava al dit Aguiló a vendre's aquell censal.¹⁷ Simó d'Enveja nomenà procuradors dos mallorquins: Bartomeu Calvo, cirúrgic, ciutadà, i Pere Roig, mercader (1489).¹⁸ Per la seva part, el reusenc Gabriel Enveja consta (1486) com a procurador d'un mercader barceloní.¹⁹ Miquel Solanes nomenà procurador Miquel Ubac, ciutadà (relacionat amb la casa del lloc tinent general), per ocupar-se de diverses coses, entre les quals es fa menció a mercaderies (1511).²⁰ Joan Ferrer tenia el seu àmbit d'actuació a Eivissa: el 1516 revocava l'anterior procura que havia feta al paraire Tomàs Serra, substituïnt-lo per un prevere, domiciliat —igualmente— al castre d'Eivissa, per rebre tots els deutes que tingués a la dita illa, i de manera especial per liquidar les 9 lliures requerides d'un altre prevere (1516).²¹ Rafael d'Enveja, de Mallorca estant, actuava com a procurador del reusenc Joan Carnicer (procura feta a principis de 1516 en poder del notari reusenc Pau Benet Carnicer) substituïnt Alexandre Brondo, notari de Mallorca, per ocupar-se d'alguns plets (1517).²² Dos anys després es redactava una altra procura de substitució en relació a les mateixes persones (en ambdós casos, el dit Brondo va estar absent).²³ En el darrer document s'esmenta la procura signada a Reus davant de notari entre dit Enveja i Francesc Joan Carnicer. Aquest darrer surt registrat a les estimes de 1520 com la persona més rica de la vila. El

del Camp s'havien mobilitzat contra la lleuda que volien percebre els tortosins sobre els carregaments que es feien a Salou. D'això Fort en publicà un document: E. FORT, *Notícia històrica d'una singular institució medieval. La comunitat de pobles del Camp de Tarragona*, Barcelona, 1975, p. 317.

15. ARM, P, C-111, fol. 103r.

16. ARM, P, P-211, fols. 156v.-157r.

17. ARM, P, M-251, fols. 68r.-v. Tocant a aquest afer, hi ha la qüestió de la seguretat de juí demanada per en Carnicer, a la qual era compelt el germà del dit Canet, Onofre, que era notari.

18. ARM, P, C-209, fols. 71v.-72r.

19. De nom Rafael Font; ARM, P, P-381, fol. 86r.; també a P-409, fol. 61r.

20. ARM, P, M-684, fo. 53v.

21. ARM, P, B-134, fols. 69v.-70r.

22. ARM, P, C-2654, fol. 42v.; també a C-254, fol. 42v. A les estimes de 1510 surt un Joan Carnicer sense anotar res, però deixant dues pàgines en blanc.

23. ARM, P, C-2652, fol. 3r.

seu patrimoni, valorat en més de 8.000 lliures, inclou mercaderies i cabal de botiga.²⁴

Ara bé, la persona de la qual sabem més coses de la seva activitat a Mallorca —a partir de la documentació que tenim disponible— és Llorenç Forès, i això malgrat que només queda registrat entre el 1467 i el 1469. El 1467 noliejà un lleny amarinat de 4 persones per anar a Salou a carregar diverses mercaderies (concretament, vi, roldor, fruita, blat i llegums).²⁵ El 1468 feia tractes amb els jurats de la Universitat de Mallorca tocant al transport de 1.000 quarteres de forment de la vila de Reus —o de la costa catalana— en canvi de rebre en concepte de prima o ajuda 2 sous per quartera del dit forment un cop descarregat al moll (cobraria un total, doncs, de 100 lliures).²⁶ Hom hi afegia una clàusula relativa a la prevenció de pesta.²⁷ Segons les dades recollides per O. Vaquer, el dit Forès consta com a importador d'un total de 2.605 quarte-

24. Com en el cas de Rafael d'Enveja, l'estima més destacada correspon al paquet configurat per excedents agraris, diners i deutes, mercaderies i cabal de la seva botiga i assaonadories, preuat tot per 4.000 lliures, a més de censals i censos (1.500 lliures).

25. Cf. O. VAQUER, *El comerç marítim cit.*, p. 192.

26. ARM, EV-13, fol. 144r. El pagament de primes era un sistema d'importació de cereal molt habitual.

27. "més avant prometeren al dit Llorenç que de contingent que lo dit forment sia junt en lo port de la present ciutat, lexaran aquell descarregar en lo dit moll, encara que vingue de lloc morbós, exceptat que no port palagrins de lloc morbós". El recel era mutu: el 1510 el Consell de Reus prenia precaucions enfront l'arribada dels fills de Cosme Mercer i Francesc Ferrer procedents de Mallorca, perquè hi havia sospita de pesta.

res en set partides diferents.²⁸ El dit Forès el trobem participant el mateix any del noliejament d'un barco (concretament d'un lleny, del qual n'era patró Guillem Cases) juntament amb Bartomeu Canet, blanquer, ciutadà de Mallorca, per anar al port de Salou a carregar robes i altres mercaderies (tenint un marge de 12 dies per carregar tot això) i tornar a la ciutat de Mallorca amb les dites coses. El dit patró rebria per aquest viatge 115 lliures. També s'hi contemplava la possibilitat de portar pelegrins, a banda de la tripulació, que era de 12 mariners.²⁹ L'1 d'octubre de 1468 el dit Llorenç Forès i el també reusenc Francesc Osset, en nom propi i del seu nebot Llorenç, feien liquidació de la seva societat: el dit Forès devia a aquells dos un total de poc més de 50 lliures (36 lliures a l'oncle —de les quals aquest li'n feia "gràcia" de 6 lliures— i 14 lliures i mitja al nebot). L'objecte de tal societat havia estat el comerç de vi, per la qual cosa es partien un cert nombre de bótes i sàrries. A banda, es devien quantitats menors a Mateu Osset i a Gabriel Torroja, els dos reusencs. Tal document s'acompanya de sengles debitoris a favor d'oncle i nebot, respectivament.³⁰ Per altra banda, el ja esmentat patró Guillem Cases consta (gener de 1469) que havia de realitzar un altre viatge entre Mallorca i Salou, per cobrir les despeses del qual rebria 60 lliures, la meitat d'un mercader mallorquí (Bartomeu Pagès) i l'altra meitat de Llorenç Forès, el qual li féu reconeixement de participar en la dita comanda mercantil.³¹ L'esmentat Forès el trobem associat més tard amb Joan Tarill, boter, ciutadà de Mallorca, en un debitori fet a favor de la vídua d'un mercader de 36 lliures, capital invertit en la compra de draps, retornable en el termini de 4 mesos (abril 1469).³² També li fou fet debitori (juny 1469) al mercader Bartomeu Pagès, ciutadà de Mallorca, de 13 lliures 4 sous, per invertir en la compra d'un cert nombre de *canamaceria* fina, anant fins a les parts de Tarragona (a restituir al cap o abans de 2 mesos).³³ Entre una i altra referència, figura el noliejament d'un balener amarinat de 15 homes i patronejat pel mateix Guillem Cases per anar a carregar diverses mercaderies (vi, farina i roldor) a Tarragona i a Salou. En aquest cas, Llorenç Forès rebria l'ajuda d'un mercader de Constantí (Pere Torner). El dit noliejament li costaria 100 lliures.³⁴ Així

doncs, trobem el dit mercader reusenc comerciant amb articles de diversa mena, i no sols amb queviures. També trobem comerciant amb vi Joan Massana, el qual el 1495 prometia al prior del convent de predicadors (Pere Alamany) donar-li'n 25 dolls portats des de Reus —via Salou— en dues remeses.³⁵ Comptant cada doll a 100 sous, hom podia esperar cobrar un total de 125 lliures.

Per les dades aportades per O. Vaquer, sembla que el principal carregament que es feia a Salou en direcció Mallorca era de queviures (i especialment de vi): el 1502 es troba participant el reusenc Joan Lanada (el mateix que es casaria 6 anys després amb una toledana) en la importació des del port salouenc de 40 costals de fruites i llegums, 15 costals de roldor i 3 bótes de vi. El vi també és present en 5 noliejaments més documentats pel dit autor entre 1453-1525, acompanyat en algun cas d'altres articles, com blat, farina, fruits secs, mel... a més de llegums i roldor.³⁶ Tots aquests productes es cultivaven al Camp de Tarragona, àdhuc al mateix terme de Reus.³⁷ Ens consta que el 1430 es pensava transportar diverses partides de vi vermell a Mallorca procedents de la collita de Reus, concretament de vi pertanyent al delme del cambrer.³⁸ Tocant als fruits secs, podem anotar la compra efectuada pel tender mallorquí Lluç Olives al mercader reusenc Gabriel Ferrer de 16 quarteres d'avellanes (pel preu de 6 lliures) per vendre al detall, segons la referència ja indicada més amunt relativa al 1498.

Podem afegir-hi el cas de Bartomeu Gebellí, el qual també comerciava amb vi, ja que figura com a comprador de varis esclaus, pagats, almenys en part, amb bótes de vi.³⁹ En concret, es tracta de tres compres realitzades l'abril de 1449, les tres de ciutadans mallorquins: Joan Ramon, mercader, Joan d'Arbúcies, àlies Llorens, i el matrimoni Gabriel Nicolau, hortolà, i Angelina. Els esclaus adquirits eren una esclava russa anomenada Margarita, d'uns 35 anys, juntament amb la seva filla borda d'un any i mig anomenada Eulàlia (pel preu global de 88 lliures); un esclau sarraí anomenat Joan, d'uns 45 anys (preuat en 30 lliures); i, per últim, un esclau negre anomenat Martí, d'uns 22 anys

35. ARM, P., S-611, fol. 60r-v.

36. Cf. O. VAQUER, *El comerç marítim cit.*, p. 88-89.

37. Sobre la tipologia de cultius i llur valoració a les estimes de 1445: J. MORELLÓ, *Demografia, societat i fiscalitat de Reus al segle XV: el llibre d'estimes de 1445*, UB, tesi de llicenciatura inèdita, p. 321 i ss.

38. Hom tenia la intenció de trametre (entre octubre i desembre) 7, 9 i 19 bótes amb la coca d'Antoni Cardona i la barca d'Antoni Mas; AHMR, *Protocols* (1429-35), volum de 1430, s.f.

39. A les estimes de 1445 Bartomeu Gebellí només és registrat algun cop com a afrontador de terres però no com a declarant; és possible que fos el fill de Guillemó Gebellí, que hi és registrat per més de 1.000 lliures.

28. Cf. O. VAQUER, *El comerç marítim cit.*, p. 268. També figura Arnau Mor, per només 200 q. d'una sola partida (p. 270).

29. ARM, P., C-213, fol. 134v. El cas ja era recollit per O. VAQUER, *El comerç marítim cit.*, p. 193 (sense indicar, però, el tipus de carregament).

30. ARM, P., C-213, fols. 140v-141r.

31. ARM, P., C-114, fols. 13v-14r.

32. ARM, P., C-214, fol. 168r.

33. ARM, P., C-214, fol. 238r.

34. Cf. O. VAQUER, *El comerç marítim cit.*, p. 194.

(per 75 lliures).⁴⁰ En total, la compra d'aquests esclaus li hauria suposat una inversió de 193 lliures, si bé en diners només pagà 27 lliures i la resta ho féu en espècie (en vi, com hem dit). No sembla probable que el dit Gebellí s'endugués aquests esclaus cap a la seva vila d'origen, de manera que restarien a l'illa com a servei domèstic. A Reus, la possessió d'esclaus no era una cosa gaire comuna, almenys a mitjan segle xv. A les estimes de 1445 només s'hi registra un "catiu", valorat en 50 lliures, en poder d'Antoni Ferrer. També consta com a comprador d'esclaus un tal Antic Marrugat.⁴¹

Finalment, uns altres reusencs registrats als Protocols (i que no són identificats com a mercaders ni tenien tractes comercials) són els Aleu, concretament, els fills de Joan Aleu: Mateu, prevere, resident a Mallorca, i Cosme, d'ofici sastre, domiciliat a Ciutadella de Menorca, però habitant també a Mallorca.⁴² Ambdós germans són registrats a propòsit d'un forn de coure pa (localitzat al carrer que passà a dir-se del Forn⁴³): el dit Mateu, en tant que hereu del seu pare, havia fet donació al seu germà de 6 dotzenes d'aquell forn. Cosme vengué una dotzena a Joan Banús, de Reus, però habitant també a la ciutat de Mallorca, per 30 lliures (el valor venal de tot el forn seria, aleshores, de 360 lliures), amb la promesa de fer-hi obres. En l'actual avinentesa (desembre de 1506), Mateu Aleu donava la seva conformitat, prometent respectar totes les clàusules contingudes en aquell traspàs, que hom havia realitzat a l'octubre.⁴⁴ La família Aleu anà concedint altres participacions sobre aquell forn, a jutjar pel que trobem consignat a les estimes de 1510, on figuren diversos vilatans com a detentors d'altres dotzenes.⁴⁵ No sabem si els Aleu mantindrien encara alguna participació sobre el forn que continuà sent conegut popularment amb el seu cognom. En tot cas, alguns Aleu, com es veu a través de les estimes del segle xvi, continuaren fent estada a Reus.

En conclusió, tenim registrats més d'una vintena de reusencs emigrats o residint a Mallorca (ciutat), o també a Menorca (Ciutadella), si bé en la majoria de

casos de forma temporal, i per raons diverses: negocis comercials, enllaços matrimonials, afers professionals (aprenentatge d'oficis)... Només uns pocs van passar a residir-hi de forma ja més estable.

Entre els mercaders reusencs destaca el cas de Llorenç Forès, operatiu a la dècada de 1460, el qual trobem comerciant amb diversos articles, tant queviures com manufacturats. Com a llinatge, destaca el dels Enveja. Un membre d'aquesta família de mercaders (Rafael) passà a residir a Mallorca ja de forma permanent. Aquests novells residents podien servir de factòtums o representants dels interessos d'altres catalans (reusencs) a l'illa.

Reus, com també Tarragona, mantenia en aquesta època de trànsit a la modernitat força relacions comercials amb Mallorca (rastrejant les informacions publicades per O. Vaquer, hom percep una notable presència de mercaders tarragonins a l'illa, potser més que de reusencs, si bé és una qüestió que caldria avaluar més detingudament, a part que també es troben mercaders d'altres localitats camptarragonines, com Constantí o Riudoms). Aquests mercaders solien nomenar procuradors o associar-se amb altres persones, a banda de contractar amb patrons de barcos per fer la travessia entre Salou i les illes.

Sembla que el flux comercial funcionaria més en el sentit Catalunya-Mallorca que a l'inversa; els principals productes exportats a Mallorca —des de Salou— eren queviures, sobretot vi,⁴⁶ sense excloure-hi alguns articles manufacturats. Els comerciants reusencs no feien sinó canalitzar alguns excedents o productes agraris del seu entorn comarcal (el Camp), dels quals aquella illa en deuria ser deficitària, especialment pel que fa a la producció vinícola. La ciutat de Mallorca constituïa, d'altra banda, un magnífic mercat d'esclaus, amb una variada oferta que podia ser aprofitada pels mateixos mercaders per adquirir-ne, com hem vist en el cas sobretot de Bartomeu Gebellí.

Al marge de la qüestió comercial, el present article podria servir d'esperó per començar a indagar més seriosament sobre la vida i activitats dels diferents components d'una classe social (la majoria d'ells mercaders), que passà a dominar l'escena local de Reus en el trànsit a la modernitat.⁴⁷

40. ARM, P, P-273, fol. 45r., 45v. i 51r.-v.

41. Almenys en una ocasió; cf. O. VAQUER, *L'esclavitud a Mallorca. 1448-1500*, Palma de Mallorca, 1997, p. 167. El nom d'aquesta persona apareix registrat a les estimes de 1496, si bé es ratllà i es deixà en blanc.

42. A les estimes de 1510 surt anotat un Cosme Aleu, però amb l'estima deixada en blanc.

43. Cf. R. AMIGÓ, *De raval endins*, "Diari de Tarragona", 1992, p. 31. A les estimes de 1484, Joan Aleu tenia casa i forn, estimat tot per 300 lliures.

44. Aquest reconeixement s'acompanya de l'apòca, per la qual el dit Cosme confessava rebre la dita quantitat; ARM, P., M-277, fols. 125r.-127r.

45. Concretament, Francesc Bellvei, (el ja conegut) Rafael d'Enveja i Nofre Bellvei (amb dos dotzenes cadascun) més Joan Pedrol, Joan Martí i Joan Guerau (amb una dotzena cadascun).

46. El vi i l'aiguardent es convertiren al setcents en els principals productes d'exportació des de Salou; vegeu J. MORELL, *El port de Salou en el segle XVIII*, Tarragona, 1986, p. 204.

47. Sobre l'època en qüestió, l'estudi més recent és el nostre: J. MORELLÓ, *Reus en el trànsit a la Modernitat: fiscalitat i finances d'una vila en vies de creixement*, Reus, 2003.

Una balandra corsària en defensa del comerç reusenc

Salvador Palomar Abadia

Apropar-se a la curta, però intensa, trajectòria de la nau corsària finançada pels reusencs a finals del segle XVIII ens ajuda a entendre aspectes cabdals de la història de la ciutat, com ara la importància del seu comerç marítim o els episodis de pirateria que sovintejaren durant segles a les nostres costes, ja que el mar, fins a començaments del segle XIX, va constituir la principal via de transport per a les mercaderies.

A finals del segle XVIII, la ciutat de Reus vivia una època de prosperitat econòmica notable, basada, en bona part, en aquest comerç que calia protegir. L'enfrontament entre la corona espanyola i l'anglesa va motivar el bloqueig de Gibraltar, que ocupà naus que, com les comandades per Antoni Barceló, fins al moment havien protegit les rutes de comerç catalanes. Alhora, els anglesos van respondre actuant des del port de Maó, que era sota el seu control. Fou, per tant, un període de força inseguretats en què diverses viles catalanes amb port –i Reus ho era, ja que les seves mercaderies s'embarcaven principalment a Salou– optaren per l'autodefensa, armant vaixells en cors. A Mataró, per exemple, el 18 de setembre de 1779 s'estava construint una sagetia que portaria 24 canons i 130 homes a bord, amb la contribució dels gremis de navegants d'aquesta vila i de les d'Arenys, Blanes, Canet i Lloret. També a Tossa s'estava bastint una escampavia.¹ L'11 d'octubre va sortir del port de Barcelona la fragata corsària Mare de Déu de la Mercè –també coneguda com l'Almogàver– amb 30 canons i una tripulació de 183 homes, a càrrec dels comerciants de la ciutat,² que també van impulsar l'armament d'un pinc de 24 canons. Altres gremis i particulars van fer bastir una sagetia i un bergantí. A Sant Feliu de Guíxols es féu un pollancre de 16 canons. A Lloret es féu una galeota petita de 4 canons. I, a Tarragona, una sagetia de 15 canons.³ També a Mallorca s'equipen quatre xabecs.⁴ A la costa del Principat té una especial importància, en l'activitat corsària, el port de Palamós, vila nadiua dels germans Badia. I encara, en els anys següents, sabem d'altres naus finançades pels gremis, com el xabec

equipat pels comerciants de Tortosa, que surt a la mar el 19 de març de 1781.

En aquest context, el 1779, també els reusencs van decidir dotar-se d'una nau. Un acord que segueix l'exemple de Barcelona –el setembre d'aquell any, el consell municipal coneix que la Junta de Comerç barcelonina està armant naus– i respon a la pressió de les autoritats. El 9 d'octubre, el Consell tracta una carta del Conde del Asalto, capità general de Catalunya, tramesa pel governador de Tarragona, en la qual manifesta la seva estranyesa “que los pobles de este corregiment y en especial esta vila no se hagen animat en armar en corso contra los enemichs de la corona, per acreditar amb aquest servey el amor al Rey y a la Pàtria...”,⁵ i acorda “que des de luego se fasia en vendrer al comers de esta Vila y també a tothom generalment, quant del agrado del Rey serà, y honor de esta Vila, armar en corso contra los enemichs de la corona, estimuland-los a que fasian pensaments per recullir las quantitats necessàries dels individuos del comers y demás del Poble, ya sia per accions o en altra qualsevol manera que facilite lo més pronte armament”.

Els representants del comerç local es reuneixen amb el batlle, que, tres dies després, informa al Consell municipal que “en la última cesió tinguda per dit senyor ab los individuos del comers de esta vila, se havian estos ofert a practicar totas posibles diligèncias per adelantar lo assumpto del projectat armament en corso contra los enemichs de la Corona, en la actual desavinensa ab Inglaterra, recullin ofertas voluntàries, no sols dels comerciants si que també els gremis y demás individuos del Poble, en condició que este Ajuntament diputàs subjectes per cuidar de asó, y se'ls concedesca permís per congregarse en la casa del Comú, y persuadir allí als que convocaran per prender accions corresponents a sos medis”.⁶

La iniciativa va satisfer la corona. Aquell novembre, en una carta, el comte de Floridablanca, ministre de Carles III, expressa el seu agraïment a la iniciativa

1. *Gazeta*, 28/9/1779.

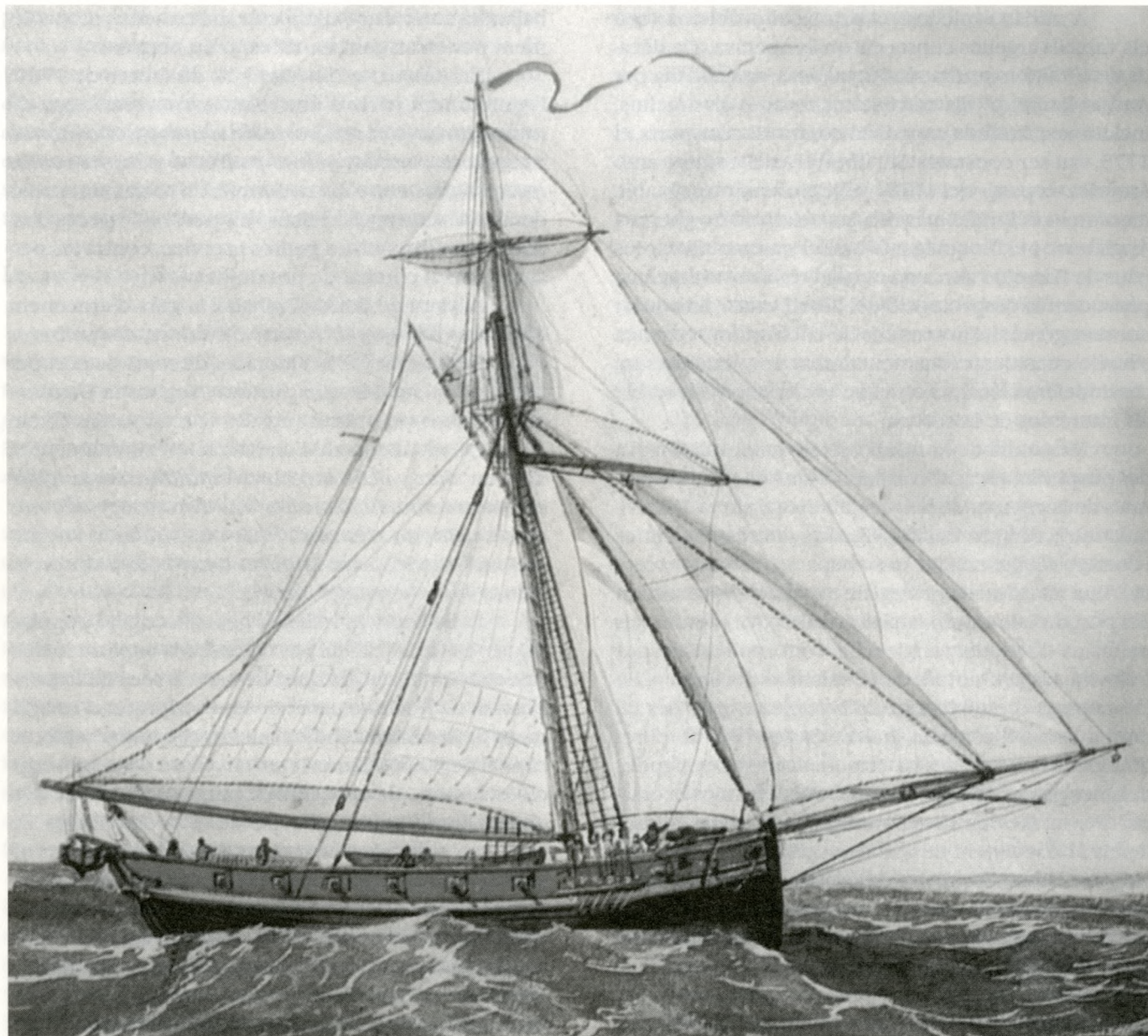
2. *Gazeta*, 19/10/1779.

3. *Gazeta*, 29/10/1779.

4. *Gazeta*, 2/11/1779.

5. Actes Consell, 9/10/1779.

6. Actes del Consell, 12/10/1779.

Balandra armada de finals del segle XVIII

reusenc d'“*emprender la construcción de una balandra de nueva invención muy valerosa y apta para el corso*” i comunica que “*el Rey ha aplaudido sumamente este pensamiento*”.

Corsaris i pirates

Sovint es confonen corsaris i pirates. Tot i les evidents semblances en la seva actuació pràctica -podem parlar de la pirateria, en general-, hi ha una clara diferència legal: una nau corsària comptava amb llicència, atorgada pel sobirà, per lluitar contra l'enemic de l'Estat en el mar. Els que no la tenien eren considerats com a pirates, per tant, uns delinqüents.

La pirateria a la Mediterrània occidental s'emmarca, des de temps medievals, en l'enfrontament entre els països riberencs. El risc per al comerç o la inse-

guretats a la costa són constants al llarg dels segles. A finals del segle XVIII ja eren història aquells episodis continuats de pirateria berber i els assalts que havien motivat la construcció de torres de guaita i defensa per tota la nostra costa, però la seguretat del transport marítim, com hem dit, era prou feble. Més enllà de les accions corsàries en mar obert, la pirateria a petita escala sobre els llaüts i barques, arran de costa, o el contraban de mercaderies per evitar els impostos dels ports eren força habituals.⁷

7. Nomes a tall d'exemple, vegem la circular que arriba al municipi de Cambrils el novembre de 1769, afirmant que “los echos con que cada día se desenfrenan los contravandistas y jente armada en la provincia llega ya a un extremo intollerable y que debe ser objeto del mayor cuydado y vi[gi]lancia pues se

A mitjan segle XVIII el principal problema eren els vaixells argelins contra els quals operava, a la dècada de 1760, l'esquadra reial de xabecs, comandada per Antoni Barceló.⁸ Els enfrontaments amb els argelins, inclosa una frustada expedició contra els seus ports, el 1775, van ser constants. Si l'obertura del comerç amb Amèrica –a partir del 1778– va representar un notable increment del tràfic marítim, la declaració de guerra a Anglaterra i el bloqueig a Gibraltar van mobilitzar les naus de Barceló i altres que vigilaven la costa argelina, provocant la desprotecció del litoral català. En aquest context general, l'armament de la balandra reusenca s'ha de considerar fonamentalment com una mesura d'autodefensa local, encara que evidentment favorable als interessos de la corona.

Més enllà de la funció estrictament defensiva del propi comerç, cal considerar els beneficis econòmics de la captura de les mercaderies d'altres. L'activitat cosària sempre va anar lligada a interessos polítics i comercials, i el cas que ens ocupa no n'és cap excepció. Una nau armada protegiria els vaixells que sortien del port de Salou, però també possibilitava capturar els mercants de bandera anglesa. Tal com explica Salvador J. Rovira, els promotors de la balandra declararen, en l'escriptura d'establiment de la societat, que “per tal com a causa d'estar en guerra Carles III amb el rei d'Anglaterra, les costes havien quedat desprevingudes dels necessaris auxilis i a mercè dels enemics i corsaris”. Per tal d'evitar danys i molèsties, “castigar la insolència i l'atreviment de què feien gala i també per servir a la Corona, resolien i determinaven armar i mantenir en la mar un vaixell el qual, si bé no seria suficient per destruir i anorrear els enemics, almenys, podria posar fre a llurs insults i atreviments”.⁹

La balandra Misericòrdia

No sabem com era exactament l'embarcació que apareix esmentada a la documentació, com passa amb altres vaixells, amb dos noms: Nostra Senyora o Verge de Misericòrdia i La vila de Reus. La balandra és una nau lleugera, amb un sol pal, aparellat amb una vela de pailebot, al qual anava inserida una verga. Tot i que quasi sempre es descriu com una balandra, o

forman cuadrillas que no sólo se dedican al fraude sino que temariamente se arrojan hasta a arrebatar los reos de los mismos los justodían”, i es queixa del poc control que hi ha als pobles de la costa sobre la gent que hi viu o la procedència dels productes que s'hi venen. (AMCÀM, Llibre de comptes, 1723-1789 [Llibre de notes de la vila de Cambrils], f. 125v - 126v).

8. La *Gazeta de Madrid* aporta abundants informacions sobre les accions d'aquestes naus. Vegeu un resum a ASENSIO-FÀBREGAS, *Incidencias corsarias...*, p. 725.

9. ROVIRA, *La balandra corsària...*, p. 230.

balandra americana, algun cop se l'esmenta, probablement per error, com un xabec o un bergantí.

En una carta datada el 12 de febrer de 1780, l'Ajuntament parla d'una “*balandra americana de nueva invención con porte de veinte y dos cañones, a andana corrida, veinte pedreros y veinte remos interpolados entre los cañones*”. Un armament considerable si sumem els canons i els pedrers,¹⁰ peces d'artilleria que disparaven pedres i servien, contra les persones, per al combat de proximitat.

Andreu de Bofarull rebaixa la xifra d'armament a “*catorce cañones de bronce de a doce, dos pedreros y cien tripulantes*”. En el moment de sortir de port per primer cop sembla que portava –segons la *Gazeta*– setze canons, però altres vegades se n'esmenten divuit.

Quant al cost de l'embarcació, l'Ajuntament el xifra en “*diez y ocho mil libras catalanas, sin incluir el armamento, ni los utensilios del corso; y además se necesitaban tres mil libras mensuales, o treinta seis mil al año, para la manutención de la tripulación, y los reparos del barco*”.

La balandra es va bastir per subscripció popular. Aquest és un fet cabdal per entendre la implicació dels reusencs en una acció que afavoria els seus interessos. L'estudi de Rovira, a partir de les escriptures d'establiment de la societat, indica que es va comptar amb un capital de 30.600 lliures, aportat a base de la subscripció d'accions de cent lliures, mitges accions de cinquanta lliures i quarts d'acció de vint-i-cinc lliures. En total, van subscriure'n accions 330 persones, un col·lectiu prou representatiu de la societat reusenca: entre els accionistes, hi trobem personatges de la burgesia ennoblida –els Bofarull, Miró o March–, grans i petits comerciants o agrupacions gremials com els blanquers, els boters o els paraires. L'Ajuntament, per la seva banda, aconsegueix del rei poder destinar l'import de l'impost de menudeses al manteniment de la balandra.

L'embarcació reusenca es trobava sota el comandament de Martí Badia, en *Martinet*, nascut a Palamós d'una nissaga de gent de mar, conegut per la seva actuació com a capità corsari a la Mediterrània propera, entre Catalunya, Occitània i les illes Balears. El capità era el màxim responsable de la nau, ajudat del nostramo o contramestre, normalment una persona de mar, experimentada, que actuava com a cap de la marineria, i del primer oficial. La tripulació, habitualment de classe social baixa, en situació de misèria i marginació, trobava en aquesta feina d'alt risc una forma de vida.

Martí Badia i el seu germà Constantí apareixen sovint esmentats com a capitans d'un grup de naus que operen des de diferents ports. Així, la *Gazeta* ex-

10. Podem suposar que aquesta descripció, que s'emmarca en una petició al rei per poder disposar de recursos econòmics, és més una declaració d'intencions que altra cosa.

plica que el 26 de maig de 1781, des de Barcelona “se hizo a la vela de este puerto el pingue corsario *El Valeroso* al mando de Constantino Badía [...] y al día siguiente salió también D. Martín Badía, mandando la balandra *La Villa de Reus*. Se dirigen ambos a buscar varios bastimentos Mahoneses que cruzan sobre estas costas”.¹¹ Abans, però, Constanti Badia captura una tartana davant de Cunit i la porta a Salou.

Les accions corsàries

Construïda a Barcelona, la Verge de Misericòrdia va fer-se a la mar el 24 de maig de 1780.¹² Més tard,¹³ tal com comenta Andreu de Bofarull, “*al despedirse para emprender su misión, en las aguas de Salou, toda la población de Reus le dió un saludo de despedida y deseos de próspero regreso*”.¹⁴

No tenim dades sobre la quantitat de naus apresades ni les seves característiques. En general, sabem que l'estratègia de captura consistia a abordar les naus a fi d'evitar al màxim els danys al vaixell i a la seva càrrega, que havien de ser conduïts a port -i, per tant, interessava que estiguessin en les millors condicions de navegabilitat- i venuts posteriorment. A més, mentre es tornava a port amb la presa, hom s'arriscava a ser atacat per una nau enemiga -de fet, la represa de naus és força comuna- i calia conservar la pròpia capacitat de defensa. Per això no és estrany que els corsaris fossin, a vegades, força refractaris a emprar l'artilleria contra les embarcacions que cercaven com a botí.

Altra cosa era quan es trobaven dues naus armades. Disposem d'algunes notícies pel que fa a la balandra Misericòrdia. El mateix Bofarull anota el que afirma que fou el seu primer enfrontament: contra una fragata de la marina reial anglesa, aquesta va quedar força malmesa i es va salvar en retirar-se al port de Maó. Poc després s'enfrontà victoriosament amb un altre vaixell -un cutter- de la mateixa nacionalitat al qual obligà igualment a refugiar-se al mateix port.¹⁵

No se sap si fou el primer, però tenim, entre d'altres, una detallada descripció del combat que el 13 de novembre de 1780 enfrontà “*la balandra corsaria la Villa de Reus, de porte 18 cañones de a 8, con una fragata inglesa de 26 cañones de 12 y 8, que pareció de guerra, a 10 leguas del cabo de Oropesa*”.¹⁶ Malgrat la superioritat de tonatge i d'armament dels angle-

sos, la balandra, més ràpida, assolí la victòria:

Hallábase esta fragata [inglesa] dando caza a 4 buques mercantes y desistió de ella por perseguir a la balandra que ya la esperaba no obstante su inferior fuerza.

Quando el capitán Badia vió que era tiempo de afirmar su bandera lo hizo casi al mismo punto que el enemigo, birando sobre éste y empezando el fuego que, con igual tesón de una y otra parte, duró des de las 5 de la tarde hasta las 8 de la noche, en que la fragata se separó, y mantuvo como tres quartos de hora remediando sus averías. La balandra aprovechó este tiempo en lo mismo; y volviendo el enemigo cerca de las 9 a aproximarse, se renovó con el mayor la función, y tan inmediatos que cayeron en el combés de nuestra corsaria varios tacos de la fragata encendidos, y mucha metralla que tiraba un mortero: pero defendiéndose Badia con un fuego continuo, logró a las 11 retirar a la fragata fuera de tiro, alcanzando a ver con la luna mayor daño en ella y tener incendiado un pedazo de popa. No obstante consiguiendo el enemigo apagarlo volvió tercera vez, a las 12, sobre la balandra que le recibió con la misma vigorosa resistencia, obligándole finalmente a ponerse en huida a la una y media; aunque con el sentimiento de no poderle seguir por tener nuestra balandra su aparejo destruido, roto el pico de la cangreja e inutilizado su velamen. Tuvo 10 heridos levemente en la función, otro de consideración, y el mismo Badia con una contusión en una pierna de que no ha tenido resultados. Celebra la bizarria y valor de toda su tripulación, y la serenidad y acertadas disposiciones de su Segundo, Joseph Bajandas, deseoso como todos de haber completado la victoria.

Un mes després arribà al port de Barcelona un vaixell mercant que havia estat capturat pels maonesos. El seu capità va donar testimoni dels greus danys que la fragata havia patit i que es trobava en reparació al port de Maó. L'acció li va suposar a Martí Badia el nomenament com a alferes de fragata.

A banda de les naus maoneses sota bandera anglesa, s'ha de comptar amb les naus corsàries procedents del nord d'Àfrica i, especialment, d'Algèria, ja que el 1767 Carles III havia signat un tractat de pau amb el Marroc. Tal com explica Josep M. Sanet, no fou fins al 1786 que un altre tractat amb els algerians va fer possible la progressiva desaparició de l'activitat corsària. De les actuacions de la balandra respecte a vaixells

11. *Gazeta*, 8/6/1781.

12. *Gazeta*, 2/6/1780.

13. No sabem en quin moment va començar a actuar la balandra. A començaments de juny, Martí Badia era encara al capdavant del Valeròs, vaixell que posteriorment estaria a càrrec del seu germà, amb el qual s'enfronta a una nau argelina.

14. Bofarull, *Anales*..., p. 134.

15. *Ibidem*.

16. *Gazeta*, 28/11/1780.

procedents del nord d'Àfrica, però, no n'hem trobat gaires notícies documentades, si més no, perquè la *Gazeta* s'ocupa només de descriure les accions que es poden emmarcar en la guerra contra els anglesos.

Tenim altres notícies d'accions de la balandra de Martí Badia. A mitjan gener de 1781, per exemple, junt amb Geròmin Bassart –un altre capità mític¹⁷–, seguia la costa menorquina a la recerca de naus per capturar. En passar pel davant de la cala Senitja van descobrir dues embarcacions i, en apropar-se, la balandra fou atacada per un xabec i des de la costa, amb canons, aconseguiren neutralitzar a uns i altres. El pinc de Bassart obrí foc contra la costa per evitar que els soldats anglesos s'apropessin a les lanxes que remolcaven les embarcacions capturades. Finalment, es van emportar les peces d'artilleria que hi havia a terra, del xabec de bandera anglesa –el seu capità es deia Jaume Soler– i d'una tartana francesa que havia estat capturada anteriorment per aquest, portant el botí cap al port d'Alcúdia. Uns dies més tard, en capturar un llaüt en què no troben res d'aprofitable, es limiten a enfonsar-lo.¹⁸

També ens consta la captura d'una tartana maonesa, el 25 de maig, que també va ser portada a Salou, o la d'un bergantí menorquí, anomenat La Maria –en una acció conjunta de la balandra Misericòrdia i el Valeròs, de Constantí Badia–, que és portat al port de Palamós.¹⁹ El 3 de juny, Martí Badia arriba a Palamós amb la balandra, malmesa per un enfrontament amb un cutter anglès que operava per la costa de Lloret el dia abans. Aquesta és la descripció que, segons l'informe de Martí Badia, tenim de l'enfrontament:

A las 9 de la mañana reconoció dicho cutter a la balandra por corsaria, y mudó inmediatamente el rumbo haciendo fuerza de vela para escaparse, pero ella con el viento favorable se acercó a cosa de las once a tiro de cañon; entonces la disparó el citado cutter un cañonazo asegurando la bandera inglesa, a que correspondió la citada balandra empezándose un reñido combate de una y otra parte que continuaron por espacio de 3 horas, de cuyas resultas obligó la última al enemigo a desistir; por el mucho acierto que tuvo de dirigirla varios balazos a flor de agua con que cesó el fuego por espacio de media hora, teniendo la gente ocupada de la banda de babor a fin de recalar y emplanchar la de estibor que tenia muy maltratada; y en este tiempo hizo lo mismo la referida balandra que hacía bastante

17. Comandava el pinc Sant Antoni de Padua o "Conde del Asalto", amb base a Sant Feliu de Guíxols. Vegeu, ASENSIO-FÀBREGAS, *Incidencias corsarias...* p.

18. *Gazeta*, 9/2/1781.

19. *Gazeta*, 27/7/1781.

*agua por estar abugereada por muchas partes. Habiendose rehabilitado, ambos volvieron a acercarse y empezar de nuevo el combate, que duró sin cesar hasta las 7 y media de la tarde, quedando uno y otro desmantelados.*²⁰

El cutter optà per retirar-se i la balandra encara el va seguir combatint, fins que, en veure una fragata a la llunyania, Martí Badia decidí tornar cap a port, "*persuadido que dicha fragata era conserva del cutter, y de que siéndolo peligraba él mucho, por ballarse con solo un barril de pólvora y dos caxones de cartuchos*". La balandra arribà a port amb dos morts i vuit ferits, dos de greus.

Les reparacions es feien, però, ben depressa. Pocs dies després, el 9 de juny, Martí Badia tornava a sortir acompanyant el seu germà. El mateix dia capturaren un xabec i una escampavia, a la vista del port, i dos dies després, davant de Sitges, una altra escampavia maonesa.

El 22 de juny de 1781, prop de l'illa de Menorca, la Misericòrdia va fer captiu un vaixell –amb sis canons, 2 pedrers i una cinquantena de mariners– que operava des de la mateixa illa. El seu capità fou portat a Barcelona. Poc temps després, va capturar, també segons Bofarull, un pinc procedent d'Argèlia, que fou portat al port de Salou.

Els successius episodis dibuixen un panorama de constant conflicte, en què embarcacions desigualment armades intenten fer presoners els vaixells mercants més lents i, alhora, són capturades o destruïdes per altres naus de combat més ben equipades. Les naus corsàries s'enfronten, en el que podríem considerar més com a accions de guerra, amb la finalitat de destruir la capacitat operativa de l'enemic. Els ports, protegits amb peces d'artilleria, constitueixen un refugi més o menys segur. Alguns exemples ens poden servir per il·lustrar aquesta situació.

L'11 de febrer de 1780 surt del port de Salou el llondro –embarcació petita, a rem, amb vela llatina– Sant Antoni, carregat de vi i altres mercaderies. Des del mateix port s'observa la presència d'una escampavia maonesa –amb 16 rem per banda i armada amb 2 canons i dos pedrers– "*que navegando disimuladamente hacia poniente siguió hasta que abordó y apresó al londro a legua y media del puerto*".²¹ Tot seguit, s'improvisa una operació de rescat amb cinc barques de pesca, palangres, armats amb un parell de canons, algun pedrer i homes armats de fusells. L'escampavia, en veure apropar-se les barques, deixa la seva presa i fuig. Els patrons salouencs recuperen el llondro i, mentre persegueixen l'escampavia, encara aconseguixen

20. *Gazeta*, 19/6/1781.

21. *Gazeta*, 25/2/1780.

recuperar una altra barca. Finalment, els maonesos aconseguen fugir.

El 15 de febrer de 1781 arriben al port de Sant Feliu un seguit de naus catalanes i franceses carregades de blat a les quals empaitava un xabec, "el qual se hubiera llevado las 2 últimas embarcaciones francesas por ser poco veleras y estar muy cargadas".²² Diverses lanxes, sortides de port, el fan desistir i l'endemà, després d'algunes canonades d'avís, sense bala, el xabec s'allunya.

Altres vegades, en observar un combat, des de terra s'envien reforços -soldats, remers o armament- a les naus pròpies. Ens trobem en un escenari on la barreja de recursos -armament i velocitat de les embarcacions- i d'objectius -militars i econòmics- crea situacions que, avui, ens poden semblar fins i tot sorprenents.

Mentre els menorquins ataquen els vaixells que segueixen la costa cap al nord, els corsaris catalans es dediquen a aquells que porten mercaderies a l'illa o surten d'aquesta en direcció a Gibraltar, com una goleta corsària i una balandra, capturades prop de Ciutadella, carregada "de aceyte, xabón y legumbres que enviaban al socorro de la plaza de Gibraltar los ju-díos mercantes de Mabón".

Les embarcacions amb mercaderies poden canviar de mans diverses vegades, tenint en compte que una nau corsària que porta embarcacions apresades -i surt d'un combat- és més vulnerable. La venda del botí es realitza en el mateix àmbit comercial en què circulen els productes, i els creuaments entre els dos bàndols no són pocs.

Els tractats entre països només protegien les embarcacions dels atacs dels corsaris, diem-ne, regulars. Els patrons mercants havien de disposar d'un document o contrassenya que els identificués o podien ser capturats impunement. Moltes vegades eren els tribunals els que decidien si l'apressament d'una nau era correcte o no ho era. El negoci -la venda de les mercaderies confiscades i el rescat de les embarcacions- s'efectuava dins la legalitat. A Tarragona, la comercialització del producte arrabassat, una vegada emès el veredict del jutjat militar de marina sobre la validesa legal de la captura, es feia en subhasta pública.

En el mateix context s'entén que embarcacions "enemigues" es lliuren presoneres en un port per no ser capturades.

La societat de la balandra

Podríem descriure encara altres episodis de l'actuació de les naus dels Badia i, en concret, de la balandra reusenca. Tal com comenta Bofarull, "otras muchas proezas efectuó por su intrepidez; pues ninguna otra

22. *Gazeta*, 27/2/1781.

embarcación se le aventajaba en lijereza y solidez". Més enllà de la llegenda, l'actuació dels vaixells dels germans Badia, de Geroni Bassart i d'altres, fou eficaç. El 1781, el governador de Ciutadella arma fins a vuit naus, amb un total de 200 canons, per fer front a l'acció dels corsaris catalans.²³

Tal com s'ha apuntat, la balandra era propietat d'una societat, constituïda l'octubre de 1779 davant el notari reusenc Josep Alonso de Valdés.²⁴ Al capdavant de la societat hi havia els regidors Pere Aulès i Sebastià Baget.²⁵

El 1781, en deixar el càrrec de regidor, Sebastià Baget és substituït com a director per Joaquim Genovès.²⁶ A l'abril de 1783 es tria Josep Arandes²⁷ i al novembre d'aquell mateix any, Ramon Romeu.²⁸

La junta de la societat era l'encarregada de fer construir el vaixell, triava el capità, els oficials i la resta de marineria, fixant els seus jornals, i adquiria les provisions necessàries. També tenia cura vendre les captures o negociar els tractes comercials derivats de l'actuació de la balandra i establir els nòlits de l'embarcació.

No sabem en quin moment exactament va deixar d'actuar -sembla que no més enllà de 1783- però fi-

23. *Gazeta*, 16/3/1781.

24. Les escriptures es conserven a l'Arxiu Històric de Tarragona. Vegeu, ROVIRA, *La balandra corsària...*, p. 231.

25. Formaven part de la primera junta de la societat, a més dels esmentats, Josep de Bofarull, Francesc de Bofarull, Pau de Miró, Josep Janer, Joan Molins, Josep Guardiola, Salvador Prats, Josep Rovellat, Joan Boix, Francesc Borràs i Pere Sunyer.

26. Actes Consell, 31/3/1781.

27. Actes Consell, 12/4/1783.

28. Actes Consell, 29/11/1783.

nalment fou venuda amb tot el seu armament. En tot cas, una circular d'aquell any, a les viles amb port, indica:

El Excelentísimo señor capitán general de este Principado me dice que por carta que ha recibido su excelencia del señor don Miguel de Muzquiz, de 29 enero anterior, manda el rey que habiéndose firmado y los preliminares de la paz entre la España y demás potencias beligerantes, no se permita salir bastimento armado a corso, y que se suspenda la salida de qualquiera expedición y que se bagan retirar a puerto los que buviessen salido en el mar.²⁹

De corsaris, però, n'hi va haver fins ben entrat el segle XIX. Tal com apunta Josep M. Sanet, el juliol de 1810, el Consolat de Comerç de Tarragona va armar dos vaixells en cors, amb les despeses a càrrec dels comerciants inscrits.³⁰ I la balandra Misericòrdia no fou l'única nau en cors relacionada amb la ciutat. En el primer terç del segle XIX, la fragata corsària La Amistad de Reus, de Josep Canals i Batlle, feia la ruta cap a l'Havana.³¹

Tal com s'ha dit, en diversos documents, la balandra s'anomena Verge de Misericòrdia o Ntra. Sra de Misericòrdia, alias la Villa de Reus. A banda de la denominació que la vinculava a la patrona, a l'interior sabem que hi havia una capelleta amb una imatge de Misericòrdia a càrrec d'Antoni Pons. Sembla que també hi havia una imatge d'un sant cristià que, finalment, va fer cap al cementiri reusenc.

La nau que defensava els interessos econòmics reusencs era posada sota la protecció de la Mare de Déu més venerada a la vila. A més, la seva actuació –pel fet d'enfrontar-se als corsaris berberescs– s'emmarca en la confrontació històrica entre moros i cristians, i les seves victòries es consideraren aconseguïdes gràcies a l'ajut celestial i “Reus, fiel y agradecida a su patrona, colgó de la nave de su ermita las banderas argelinas de los corsarios que había humillado”. Aquests trofeigs, comenta Gras i Elias, van ser malmesos el 30 de març de 1810, durant la guerra del Francès, quan els soldats van saquejar el santuari de Misericòrdia.

La petita història de la balandra Misericòrdia ens situa doncs, en un moment de pujança econòmica de la ciutat i reuneix un seguit d'elements que ens ajuden a copsar la importància del comerç marítim o conèixer el món dels corsaris com una activitat econòmica, regulada legalment i subjecta als canvis polítics. Violència, economia, identitat i religiositat com a components d'aquest fragment de la història.

29. AMCAM. Correspondència. 1782-1808

30. SANET, *Un bergantí corsari...*, p. 19.

31. Vegeu SANET, *Vaixells negres...*, p. 17.

FONTS I BIBLIOGRAFIA

Arxiu Històric Municipal de Reus (AHMR)

Actes municipals, 1778-1782.

La Gazeta de Madrid, 1779 a 1782.

Arxiu Municipal de Cambrils (AMCAM)

Llibre de comptes, 1723-1789 (Llibre de notes de la vila de Cambrils).

Correspondència. 1782-1808

ASENSIO BERNALTE, José Angel; FÁBREGAS ROIG, José. “Incidencias corsarias en las costas catalanas durante el reinado de Carlos III (1759-1788)”. A: *Primer Congreso d'Història Moderna de Catalunya. Barcelona, del 17 al 21 de desembre de 1984*. Barcelona: Edicions de la Universitat de Barcelona, 1984 (p. 721-729).

BOFARULL, Andreu de. *Anales históricos de Reus desde su fundación hasta nuestros días*. Reus.

GRAS I ELIAS, Francesc. *Historia de la ciudad de Reus*. Tarragona: 1906.

ROVIRA I GÓMEZ, Salvador J. “La balandra corsària reusenca Mare de Déu de Misericòrdia (1780)”. A: *Universitas Tarraconensis IX*. Tarragona: 1987 (p. 229-234).

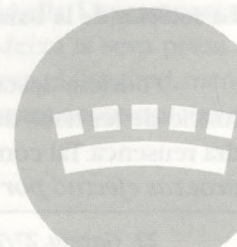
PALOMAR, Salvador. “Un vaixell corsari amb el nom de Reus i Misericòrdia”. A: *El Punt*, 24/09/2003.

SANET I JOVÉ, Josep M. “Un bergantí corsari negrer matriculat a Tarragona l'any 1819”. A: *TAG. Revista del Col·legi d'Arquitectes Tècnics i Aparelladors*, 25. Tarragona: 2002 (p. 18-21).

— “Aproximació a l'activitat corsària a les costes de la província marítima de Tarragona, durant la guerra del Francès”. A: *TAG. Revista del Col·legi d'Arquitectes Tècnics i Aparelladors*, 27. Tarragona: 2002 (p. 19-23).

— “Vaixells negres despatxats des de Tarragona, 1815-1820”. A: *TAG. Revista del Col·legi d'Arquitectes Tècnics i Aparelladors*, 28. Tarragona: 2002 (p. 14-17).

ZARAGOZA, Antoni. “Recordant els nostres orígens corsaris”. A: *Diari de Tarragona*, 19/9/2003.

Notes per a la història de l'Arxiu Municipal de Reus (VI)

Ezequiel Gort Juanpere

Algunes despeses i l'arxiu de l'Escrivania Comuna

Cap a l'inici del darrer quart del segle XVIII, la vila va fer alguna despesa d'interès per a l'Arxiu: el 16 de juny de 1774 va pagar cinc sous al vidrier Jaume Morell per haver "posat dos vidres a las vidrieras del Arxiu de casa la vila".¹

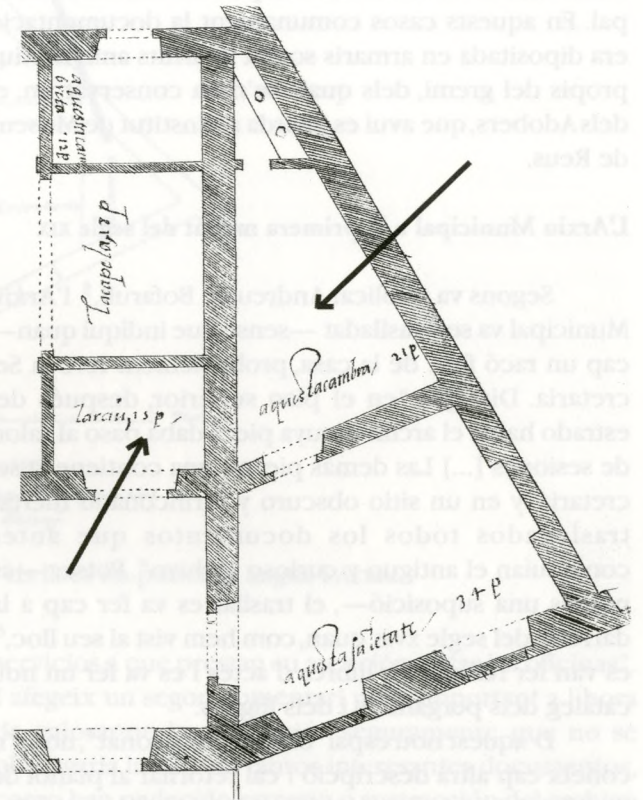
De la mateixa manera, la vila també atenia les despeses de l'arxiu de l'Escrivania Comuna, com es desprèn d'un altre assentament comptable, registrat molt pocs dies després de l'anterior: el dia 20 del mateix mes pagava disset sous i sis diners per millorar el referit arxiu: "per haver fet treginar un armari des de Casa la Vila fins a la Badia per a posars de la Comuna, com també tràurer tots los papers de la referida Comuna y portar-los a la Badia".²

A mitjan 1774, doncs, l'arxiu de l'Escrivania Comuna va canviar d'ubicació —és de suposar que des de l'antiga casa de la plaça a l'actual edifici de l'abadia—, la qual cosa devia comportar una certa intervenció arxivística; no hi ha notícia, però, que hi hagués participat l'arxiver municipal. És probable que l'actuació de l'Ajuntament en aquest cas s'hagués limitat a la donació i trasllat d'un armari, així com a pagar el trasllat de la documentació, mentre que el tractament arxivístic el devien realitzar els notaris o bé els amanuenses de l'Escrivania.

Aleshores aquest arxiu guardava un volum considerable de documentació que, pel que se sap, començava, almenys, a mitjan segle XIII. Tot i que els llibres més antics s'han perdut, avui l'Arxiu Municipal conserva la sèrie gairebé completa a partir de 1297.

L'arxiu de l'Hospital i d'altres

L'Hospital també disposava d'un arxiu propi, la documentació del qual avui és a l'Arxiu Municipal. Aquí, els encarregats de proveir d'arxiver eren els adminis-

Detall del plànol de l'Ajuntament (S. XVIII): 1. Sala de l'Arxiu; 2. Possible lloc de trasllat de l'Arxiu.

tradors d'aquesta institució, com és el cas documentat de 1827 quan es va nomenar per al càrrec Pau Torroja. El 22 de gener de l'esmentat any, la Junta d'administració de l'Hospital va determinar que "para el arreglo del Archivo quede encargado de hacerlo Dn. Pablo Torroja, [...], hasta tanto que esté al corriente por meses; y que luego se nombrará sujeto que le ayude para acabarlo de poner en orden".³

Aquesta classificació per mesos feia referència als nombrosos censals que tenia l'Hospital, una ordenació que en part avui encara es conserva.

Tot i que pel llenguatge ho pot aparentar, Pau Torroja no va ser el primer arxiver de l'Hospital. De fet, el seu nomenament respon a la renúncia que poc abans havia presentat l'anterior arxiver, Joan Magrinyà.⁴

A l'Hospital, els arxivers exercien a la vegada de comptables de la institució; així consta documentat, almenys, pel cas de Joan Magrinyà i, més endavant, pel

1. AHMR, Comptes 1774: "Memorial del gasto del Comú del mes de juny de 1774".

2. *Ibid.*

3. AHMR, Llibre d'Actes de l'Hospital, 1774-1833, f. 68.

4. *Ibid.*, f. 44.

d'Andreu de Bofarull el qual també va ser arxiver municipal i va tenir cura de l'arxiu de la Confraria de la Sang i, si més no com a comptable, de la Casa de la Caritat.

Les confraries i els gremis també tenien els seus arxius, alguns dels quals, com el de la Confraria de la Sang i el dels gremis dels Adobers i el dels Pagesos, s'han conservat i avui formen part de l'Arxiu Municipal. En aquests casos comunament la documentació era dipositada en armaris sovint guarnits amb motius propis del gremi, dels quals se'n ha conservat un, el dels Adobers, que avui es guarda a l'Institut de Museus de Reus.

L'Arxiu Municipal a la primera meitat del segle XIX

Segons va publicar Andreu de Bofarull,⁵ l'Arxiu Municipal va ser traslladat —sense que indiqui quan— cap un racó fosc de la casa, probablement rere la Secretaria. Diu que “en el piso superior, después del estrado había el archivo, cuya pieza daba paso al salon de sesiones [...] Las demás piezas, una contiene la secretaria, y en un sitio obscuro y arrinconado fueron trasladados todos los documentos que antes constituían el antiguo y curioso archivo”. Potser —és només una suposició—, el trasllat es va fer cap a la darrerria del segle XVIII, quan, com hem vist al seu lloc,⁶ es van fer relligar els llibres d'actes i es va fer un nou catàleg dels pergamins i dels lligalls.

D'aquest nou espai “obscur i arraconat”, no se'n coneix cap altra descripció i cal retornar al plànol de l'edifici del segle XVIII per suposar-ne la ubicació.⁷ De tota manera, malgrat el trasllat de l'Arxiu, i si més no la seva antiga porta, sembla que no devia ser derruïda fins al 1883, quan es va modificar la Secretaria. El projecte de 1883, també reproduït en aquestes pàgines, permet veure tres “armaris” situats en racons foscos i arraconats segons la descripció de Bofarull, qualsevol dels tres —o potser tots tres—, podrien haver guardat l'Arxiu.

L'Arxiu devia restar en aquest lloc fosc fins que el 1867 se'n va fer un de nou —com veurem més endavant— o potser encara uns anys més tard, si fem cas a una acta datada el 15 de febrer de 1876, segons la qual no podia fer massa temps que s'havia realitzat el trasllat: “...acaba de habilitarse el segundo piso de la casa Capitular, donde se ha colocado el Archivo Municipal...”.⁸

5. BOFARULL, Andres de. *Anales históricos de Reus des de su fundación hasta nuestros días* (1867), v. II (Reus, 1961²) p. 96-97.

6. Vegeu “Notes... (v)” dins *Informatiu Arxiu*, 6 (Reus, 2003), p. 13.

7. Publicat íntegrament a “Notes... (III)” dins *Informatiu Arxiu*, 4 (Reus, 2000), p. 15.

8. AHMR, Llibre d'Actes (1876), f. 54v.

Les obligacions de l'arxiver, el 1833

El 6 de juliol de 1833 es va nomenar arxiver Josep Ripoll i Vernis. El nou arxiver hauria de combinar el seu treball a l'Arxiu amb altres ocupacions municipals: Ripoll a la vegada i a més a més d'arxiver, era comptador, amanuense del comú i recaptador del mig per cent del dret d'hipoteques. Per tot aquest conjunt de feines gaudia d'un estipendi diari de vuit rals de billó.

Per a prendre'n possessió, però, va haver de donar una fiança de vuit mil rals i a més de contreure l'obligació de complir exactament els següents pactes:⁹

1. Diàriament havia de ser durant sis hores a la Secretaria de l'Ajuntament, fent horari partit que a l'hivern era al matí de les nou a les dotze i a la tarda de les dues a les cinc; mentre que a l'estiu el matí no variava i a la tarda era de quatre a set.
2. Els dies que hi havia ple de l'Ajuntament, tan si era ordinari com extraordinari, i mentre durés, tenia l'obligació de ser a la Secretaria i se li concretava que hi hauria de ser a l'hora que fos i que no es podia retirar sense permís.
3. Sempre que fos cridat per alguna comissió o bé per algun membre de l'Ajuntament per alguna cosa pertanyent al Comú, tenia l'obligació d'assistir-hi i de facilitar els documents que se li demanessin, això sí, però, sense permetre que aquests documents sortissin de les cases consistorials.
4. S'havia de fer càrrec de tots els expedients, papers i llibres que hi havia a l'Arxiu, i era l'encarregat de guardar-ne les claus, amb l'obligació de no permetre que ningú no en tregués cap.

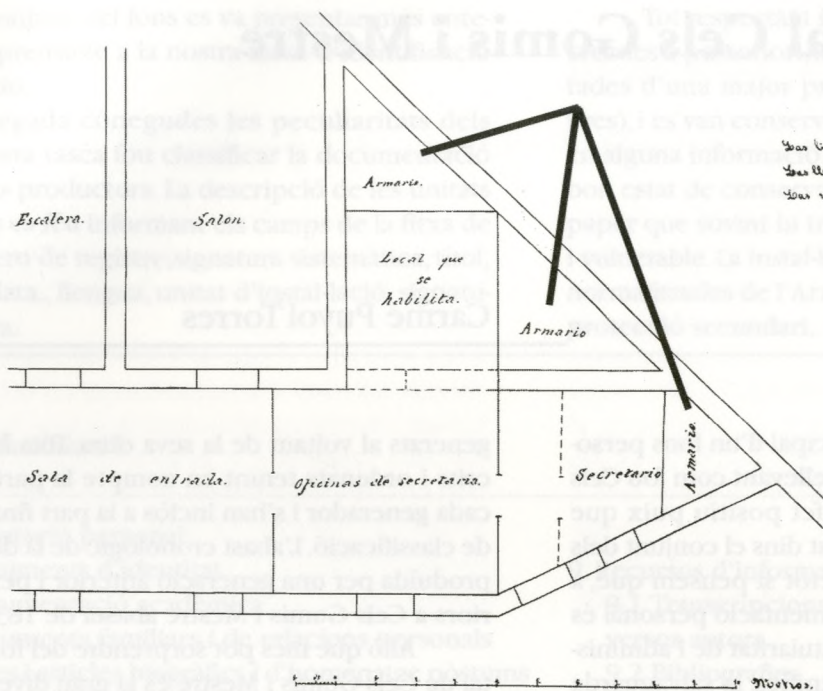
Ripoll, per a prendre possessió del càrrec va haver d'acceptar expressament aquestes condicions que avui ens permeten d'aproximar-nos a com es desenvolupava la seva feina: Havia de ser sis hores diàries a Secretaria i a més havia d'estar a tothora al servei de la Corporació, a la vegada que havia de vetllar per la integritat de la documentació que se li havia confiat la custòdia.

De tota manera, és probable que aquestes condicions —tret de les dues darreres que són més pròpies de l'arxiver— estessin més lligades a la seva condició d'amanuense del comú o bé de comptador que no pas amb la d'arxiver. Perquè, en realitat, tot i que en el text de nomenament hi figura de manera expressa, el càrrec d'arxiver no va arribar a ser ben bé restituit. Per exemple, el 1839, trobem que a la llista dels oficis municipals no consta el d'arxiver, mentre que Josep Ripoll —que a la pràctica devia seguir portant l'Arxiu— figura esmentat com a “contador de propios y subsecretario”.¹⁰

Una mostra que no existia el càrrec la proporci-

9. AHMR, Llibre d'Actes (1832-1834), f. 83.

10. AHMR, Llibre d'Actes (1836-1840), f. 226v.

Observaciones.

Las líneas de camino indican lo que debe construirse.
 Las líneas de trazo negro el estado actual de la obra.
 Las reglas de hierro las que han de desaparecer.

Diens 16 Julio 1883.

*El Ayudante del aynte Provincial
 Pedro Barja*

Croquis de les reformes fetes a Secretaria el 1883. Es remarquen els llocs on potser hi hagué l'Arxiu.

ona Andreu de Bofarull a l'inici dels seus *Anales* quan esmenta Celedoni Vilà com a darrer arxiver municipal. I no podia ser perquè no conegués Josep Ripoll —que l'havia de conèixer personalment— sinó potser millor perquè no el considerava —o no se'l tenia— com a pròpiament arxiver.

Nova creació del càrrec d'arxiver

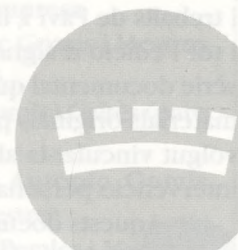
El càrrec, de fet, no va ser restituit fins al 1862. Al Ple de l'Ajuntament del 4 de setembre de 1861 es tractà del pressupost ordinari per a l'any següent i en ell figurava una partida per a la creació d'una plaça d'arxiver.

Fins aquest moment, tal com imposava el Reglament de 16 de setembre de 1845 (article 94) corresponia al secretari de la Corporació l'obligació de tenir al seu càrrec l'Arxiu Municipal quan no hi hagués una altra persona encarregada a l'efecte. En el nostre cas potser va seguir recaient en el subsecretari.

L'Arxiu, però, hom reconeixia que no estava en bones condicions, de manera que l'Ajuntament va decidir restituir el càrrec d'arxiver. Sobre aquest tema hom va deixar escrit que: "reconoce también esta sección [de comptabilitat] indispensable el nombramiento de un archivero, pues el buen cuidado de los archivos y la solícita custodia y la buena ordenación de los documentos es uno de los primeros

servicios a que prestan su atención todas las oficinas". I afegeix un segon comentari prou important a l'hora de valorar-ne la restitució: "seguramente que no se observaria la falta de tantos interesantes documentos, como han padecido extravio o sustracción del archivo municipal, si hubiese habido persona que bajo su inmediata responsabilidad y exclusivo cargo los hubiese custodiado".¹¹

De tota manera, seguia havent-hi qui creia que el manteniment d'un arxiver eren diners mal esmerçats. Encara no dos anys més tard, el 21 d'abril de 1863, el regidor Caius Rovellat va proposar la supressió de la plaça d'arxiver i, en aquest moment, el Ple va acordar tractar l'assumpte en una altra sessió.¹² El càrrec, però, aleshores a les mans de l'arxiver Andreu de Bofarull, no va ser suprimit.

11. AHMR, Llibre d'Actes (1858-1861), f. 527r.

12. AHMR, Llibre d'Actes (1862-1865) f. 151v.

El fons personal Cels Gomis i Mestre

Carme Puyol Torres

L'ingrés en un arxiu municipal d'un fons personal procedent d'un personatge rellevant com fou Cels Gomis i Mestre, és sempre un fet positiu puix que aporta un enriquiment i diversitat dins el conjunt dels diferents fons conservats. Sobretot si pensem que, a l'actualitat, la presència de documentació personal és encara escassa en els arxius de titularitat de l'administració local i, també, perquè significa la salvaguarda d'un tipus de documentació que ha estat, en molts casos, objecte de desmembració, venda o desaparició. Per altra banda, a partir del seu ingrés, el fons ha estat sotmès a una correcta intervenció arxivística, la qual cosa en garanteix la conservació i l'accés per a l'estudi i la investigació, així com la difusió i l'ús cultural adreçat a la ciutadania.

Aquest fons arribà a l'Arxiu mercès la donació que el 3 de maig de 2001 en va fer la família a favor de l'Ajuntament de Reus. Primerament, la documentació va passar al Museu per ingressar després a l'Arxiu, per decret d'Alcaldia de 4 de setembre de 2002.

El volum total del fons ocupa 6,5 metres lineals, distribuïts en 19 caixes d'instal·lació, 5 fitxers, 20 carpetes arxivadores i 2 carpetes grans. La documentació predominant, més important, íntegra i significativa pertany a Cels Gomis i Mestre que abasta un període comprès entre 1856 i 1914. El fons inclou també documentació d'altres persones de la família. Una sèrie que destaca pel seu volum i que representa un cas singular en el conjunt del fons, és la documentació generada per Cels Gomis i Serdañons, nét de Cels Gomis i Mestre. Gran coneixedor i estudiós del fons, descobrí la gran vàlua del seu contingut i va emprendre la tasca d'ordenar i transcriure gran quantitat de materials i treballs de l'avi i, també, n'impulsà la reedició, i fins i tot l'edició d'alguns textos inèdits. Tot i que és una sèrie documental que solament té sentit en relació als materials originals produïts per l'avi Cels Gomis, hem volgut vincular-la al nét en tant que hi ha hagut una intervenció personal directa i acurada.

Aquests documents aliens del productor principal també formen part del fons, uns perquè Cels Gomis i Mestre els va conservar per la relació familiar existent i els documents posteriors perquè han estat

generats al voltant de la seva obra. Tots han estat descrits i ordenats tenint en compte la particularitat de cada generador i s'han inclòs a la part final del quadre de classificació. L'abast cronològic de la documentació produïda per una generació anterior i per dues posteriors a Cels Gomis i Mestre abasta de 1830 a 1999.

Allò que més pot sorprendre del fons documental de Cels Gomis i Mestre és la gran diversitat temàtica que comprèn. L'heterogeneïtat de la tipologia documental i la multiplicitat de temes del contingut que el conforma, deriva de la personalitat del productor i és excel·lent reflex del seu caràcter polifacètic.

El fons presenta una complexitat intrínseca per raó de la pluralitat temàtica i la seva dispersió en el conjunt del fons, però no té cap contradicció conceptual. La immensa necessitat que tenia Cels Gomis d'aproximar-se, saber, conèixer i recollir diversos aspectes etnogràfics i populars de les terres que anava recorrent per Catalunya i altres de l'Estat espanyol, a causa de la seva feina professional, el seu perfil d'excursionista recercador, així com l'important treball de difusió cultural i la publicació d'obres adreçades als escolars, l'expressió ideològica i política a través d'articles, la seva sensibilitat poètica... conformen un cosmos documental generat i alimentat per un afany constant pel coneixement i per una ferma creença en l'educació i el saber com a mètode de transformació i alliberament de l'home.

Tractament arxivístic

El tractament arxivístic que s'ha donat al fons ha tingut com a finalitat l'adequació física per garantir-ne la conservació, identificació, descripció i instal·lació dels documents per tal de conèixer-ne el contingut i facilitar-ne la recuperació per a les finalitats de consulta, estudi i investigació.

Abans de començar el treball de descripció del fons, i per tal d'arribar a entendre'n la lògica interna, ateses de les diferents tipologies documentals i la diversitat de continguts, fou del tot necessari aproximar-nos i conèixer el personatge que l'havia generat. Un cop consultada la bibliografia publicada sobre Cels Gomis

i Mestre el conjunt del fons es va presentar més entenedor i comprensible a la nostra tasca d'identificació i de descripció.

Una vegada conegudes les peculiaritats dels fons, la primera tasca fou classificar la documentació pels diferents productors. La descripció de les unitats documentals es féu informant els camps de la fitxa de treball: número de registre, signatura sistemàtica, títol, descripció, data., llengua, unitat d'instal·lació, signatura topogràfica.

Tot respectant l'ordre originari i les agrupacions creades a posteriori, les unitats arxivístiques foren dotades d'una major protecció (camises, carpetes, sobres), i es van conservar les preexistents quan conteni en alguna informació. Cal tenir en compte que, tot i el bon estat de conservació general del fons, els tipus de paper que sovint hi trobem és d'escàs gramatge, fràgil i vulnerable. La instal·lació es féu en caixes arxivadores normalitzades de l'Arxiu per tal d'unificar el format de protecció secundari.

Quadre de Classificació

1. Documentació personal

- 1.1 Documents d'identitat
- 1.2 Documentació acadèmica
- 1.3 Documents familiars i de relacions personals
- 1.4 Notes i articles biogràfics i d'homenatge pòstums

2. Correspondència

- 2.1 Entrada
- 2.2 Sortida

3. Activitat professional

4. Activitat social: associacions i entitats culturals

5. Obra creativa en prosa

- 5.1 Ideològica i política
- 5.2 Records i memòries

6. Obra poètica

7. Obra de recerca i divulgació

- 7.1 Enginyeria ferroviària
- 7.2 Excursionisme, viatges, geografia, art, història i toponímia
- 7.3 Cultura popular i tradicional
 - 7.3.1 Paremiologia (proverbis i refranys)
 - 7.3.1.1 Meteorologia i agricultura
 - 7.3.1.2 Zoologia
 - 7.3.1.3 Botànica
 - 7.3.1.4 Dictats geogràfics
 - 7.3.1.5 Altres temes
 - 7.3.2 Lèxic i locucions
 - 7.3.3 Literatura oral (corrandes, cançons, llegendes i rondalles)
 - 7.3.4 Creences i costums
 - 7.3.5 Religiositat.
- 7.4 Llibres escolars i obres enciclopèdiques

8. Obra gràfica

9. Recursos d'informació

- 9.1 Transcripcions i anotacions d'escrits de diversos autors
- 9.2 Bibliografies
- 9.3 Publicacions periòdiques
- 9.4 Monografies i opuscles
- 9.5 Reculls de premsa
- 9.6 Documentació impresa
- 9.7 Notes i manuscrits aliens

10. Il·lustracions, mapes, plànols i imatges fotogràfiques

11. Documentació de membres de la família de Cels Gomis i Mestre

- 11.1 Documentació de Cels Gomis i Serdañons (net de Cels Gomis i Mestre)
 - 11.1.1 Edicions i reedicions pòstumes de textos de Cels Gomis i Mestre a cura de Cels Gomis i Serdañons
 - 11.1.2 Transcripció per Cels Gomis i Serdañons de treballs elaborats de Cels Gomis i Mestre no reeditats
 - 11.1.3 Ordenació i transcripcions per Cels Gomis i Serdañons de notes, articles, poemes i fitxes soltes de Cels Gomis i Mestre
 - 11.1.4 Bibliografies
 - 11.1.5 Correspondència
 - 11.1.6 Recull de premsa
 - 11.1.7 Opuscles i informació impresa
- 11.2 Documentació de Frederic Gomis i Mestres (oncle de Cels Gomis i Mestre)
- 11.3 Documentació de Josep Gomis i Galtès (pare de Cels Gomis i Mestre)
- 11.4 Documentació de José Antonio Gomis Perales (fill de Cels Gomis i Mestre)
- 11.5 Documentació d'Antonio Perales i Martínez (sogre de Cels Gomis i Mestre)

Cultura popular, catalanisme i moviments socials

Cicle de conferències a l'entorn de Cels Gomis i Mestre (Reus, 1841–Barcelona, 1915)

L'elaboració de l'inventari del fons personal de Cels Gomis i Mestre –cedit per la família del seu nét Cels Gomis i Serdañons a la ciutat de Reus, el 2001– és una bona notícia per als investigadors de la història dels moviments socials a Catalunya i de la cultura popular. Cels Gomis i Mestre, escriptor, folklorista i polític, és un personatge polifacètic en el que es reuneixen el catalanisme popular i el desig d'emancipació de les classes treballadores, l'interès pel coneixement com a eina de progrés social i l'estudi de la literatura popular. Al temps que posa a l'accès dels investigadors el conjunt de materials –notes de treball de camp,

manuscrits d'articles i llibres, apunts ideològics i altra documentació personal– que conformen aquest fons, l'Arxiu Històric Municipal de Reus publica un llibre amb l'inventari del fons.

L'organització d'aquest cicle de conferències vol encetar un camí d'aprofundiment en la figura de Cels Gomis i Mestre en el context de la seva època, des dels diversos vessants que la seva trajectòria ens mostra. Donar a conèixer l'obra de Cels Gomis i Mestre és, alhora que retre un homenatge a un fill significat de la ciutat, reivindicar el seu pensament en la cruïlla entre el catalanisme popular i l'emancipació social.

Dimarts, 9 de desembre

- 20.00 Presentació del cicle de conferències.
- 20.15 Dolors Marin, historiadora. *Itineraris culturals del moviment obrer a Catalunya*

Dimecres, 10 de desembre

- 19.00 Xavier Ferré, historiador. *L'ideari catalanista de Cels Gomis*
- 20.15 Salvador Palomar, tècnic AHMR. *Científics i revolucionaris: el coneixement com a eina de transformació social.*

Dijous, 11 de desembre

- 19.00 Josefina Roma, antropòloga. *L'excursionisme científic com a treball de camp etnogràfic*
- 20.15 Carme Oriol, filòloga. *Cels Gomis i els folkloristes del seu temps*

Divendres, 12 de desembre

- 19.00 Taula rodona sobre *Cels Gomis i la cultura popular oblidada*
- 20.15 Presentació del llibre de Carme Puyol, *Inventari del fons Cels Gomis a l'AHMR.*

ARXIU HISTÒRIC
MUNICIPAL
REUS